

Kap 18 : Napoleons gudson (I) (1799-1823).

Joseph François Oscar Bernadotte, senare känd som Oscar I, föddes den 4 eller 6 juli 1799 i Paris som enda barnet till general Jean Baptiste Bernadotte (1763-1844) & hans hustru Desirée Clary (1777-1860). Napoleon Bonaparte hävdade i sina memoarer att Oscar var hans gudson och att han även givit honom sitt tredje namn Oscar efter barden Ossians son i James Macphersons epos. Inga papper finns dock på detta & det var hans bror Joseph som närvarade vid dopet.¹

Litteraturen om Oscar I:s person är inte särskilt riklig. Det finns en kort presentation från kronprinstiden (Deleen 1832: s. 21), därefter i samband med kröningen (Mellin 1844; N.N. 1844; N.N. 1845) och slutligen nekrologerna (AB 1859; Adlersparre 1859: del 2, ss. 1-46; Crusenstolpe 1859; N.N. 1859; Malmström 1859; Sander 1859; Vallin 1859; Wall 1859). Längre fram finns 11 längre skildringar (Bäckström 1877: ss. 1-128; Starbäck & Bäckström 1885: del 11, ss. 5-65; NFB 1888; Almén 1893: ss. 86-121; SBHL 1906; de Maricourt 1909; NFB 1914; Söderhjelm & Palmstierna 1944; Tjerneld 1992; Ulvros 2007a; Sandin 2011: ss. 203-227; Karle 2013), 20 kortare dito (Bergström 1874: ss. 58-67; Palmstierna 1942; Lande & Gran 1945: ss. 142-143; Jansen 1949; Nerman m.fl. 1952: ss. 344-347; Hagberg 1953: ss. 183-186; Ohlmarks m.fl. 1956: ss. 426-443; Elgklou 1978: ss. 24...78; Weibull 1991: ss. 42-51; Elgklou 1995: ss. 65-98; Skott 1996: ss. 46-56; Lagerqvist 1997: ss. 352-363; Sandberg 2002; Lagerqvist & Åberg 2004: ss. 40-41; Liljegren 2004: ss. 102-103; Bratberg 2005 & 2009; Lindqvist 2010: ss. 34-49; Sandin 2010; Berggren 2012: ss. 57-62; Norlin 2015: ss. 47-60) och några skildringar där han är biperson (Schinkel m.fl. 1852-1893; Hellberg 1870; d'Armaillé 1897; Silfverstolpe 1908; Dardel 1911; Barton 1914, 1921 & 1925; Löwenhielm 1927; Höjer 1939, 1943 & 1960; Söderhjelm 1939; Sjövall 1943; af Edholm 1944; Girod de l'Ain 1959; Kermina 1991).

Därutöver finns specialstudier om Oscar I:s inrikes- & Norgepolitik (Grade 1917; Sjövall 1943; Ulvros 2007b; Alm 2010), utrikespolitik (Hallendorff 1918 & 1930; Eriksson 1939; Lappalainen 1984), ”kulturpolitik” (Alm 1987; Vogel-Rödin red. 1991: ss. 116-120; Lindwall 1994), socialpolitik (Hafström 1969) och sjukdom (Kock 1963; Sjöstrand 2008 & 2010). Oscar har även själv publicerat sig i böcker, tidningsartiklar & musik (prins Oscar 1840; Wieselgren 1867: ss. 22-25; Hallgren 2015).

Samtliga biografiker beklagar att de trots materialets omfattning inte kommer Oscar I:s person nära. Det finns därför ingen naturlig prioritetsordning bland källorna. Jag utgår ifrån de längre källorna och bygger på med ytterligare information.

*

Oscar ammadess två år av sin mor, smittkoppsvaccinerades och bodde omväxlande i Paris, på landet & på de ställen där fadern var kommenderad. Han undervisades av en guvernant, Elise La Flotte (1779-1815; f. Reboul) och från 1807 av en informator Louis Lemoine (1768-1853). Ht 1809 till ht 1810 gick han i *Lycée Louis-le-Grand* (då kallat *Lycée impérial*) i Paris. Hans bästa vän denna tid var den sju år äldre kusinen Adolph de Villeneuve (1792-1808) som dock deltog i spanska kriget och dödades under belägringen av Saragossa. Ännu tio år senare sörjde Oscar honom djupt.²

¹ Girod de l'Ain 1967,

² Silfverstolpe 1908: del 3.

Därefter flyttade föräldrarna till Sverige och Lemoine flyttade med. Modern återvände dock snart till Frankrike och familjen återförenades inte förrän 1823. Under tiden skickade fadern regelbundna brev till sin hustru om Oscars framsteg men dessa är ganska opersonliga. Även Oscar skrev brev där det framgår att han längtade efter sin mor. Vid sin ankomst den 9 januari 1811 gjorde Oscar ett gott intryck. ”Prins Oskar är mycket försigkommen för sin ålder, en rar och hjärtegod gosse, varmt tillgiven sina föräldrar och sin lärare [Louis Lemoine]. Denne är en litterärt bildad fransman, som att döma av den uppfostran han gett sin elev, måtte äga stora förtjänster. Prinsen är ganska intelligent och tycks vara förståndig och rättänkande.”³ Faderns födelsedag den 26 januari utnämndes Oscar av Karl XIII till hertig av Södermanland. På kvällen var det balett. ”De dansande herrarna i baletten gingo fram till prins Oskar, lyfte upp honom på sina armar och hälsade honom som hertig.”⁴ Den 28:e var det namnsdagsfest för Karl XIII och på kvällen teater. Oscar tackade för sin hertigtitel med patriotiska kupletter av Lemoine och visade sig ha en vacker sångröst.

Eftersom fadern insisterade på att Oscar skulle visa upp sig och delta i samma ceremonier som han själv blev skolarbetet första året lidande. Bara svenskundervisningen tycks ha fungerat. Oscar utsattes dessutom för ”the treatment”, d v s det fjäskades något oerhört och vad han än tog sig till berömdes han för sina förtjänster. Oscar hade redan i Frankrike som son till en marskalk later och nu blev de ännu värre. Den 4 juni återvände modern till Frankrike och Oscar sörjde. Någon att anförtro sig till verkar han inte ha haft men han tydde sig till drottning Charlotta som ordnade förströelser:

trots hennes taktlöshet och pretentioner var hon [drottningen] dock ett roligt sällskap med sin naturlighet och sitt leklygne. Hon kunde ligga på golvet och visa att hon kunde stiga upp utan att taga stöd med händerna. Hon älskade att ställa till fester, att klä ut sig, att dansa och roa sig. Hon var intresserad av allt som rörde sig i tiden, av musik och litteratur, av människor och natur, av lantliv och stadsliv. Hon hittade på galenskaper och berättade lustiga minnen och anekdoter.⁵

Oscars inledande svenskundervisning sköttes av publicisten och biblioteksmannen Per Adam Wallmark (1777-1858) och höll på i tre år till dess Wallmark publicerade en kritisk artikel om Norge som ersättning för Finland, vilket medförde att han avskedades & fick pensionen indragen. Oscar var receptiv, kunde redan efter ett år hjälpligt både läsa och tala språket men hade fortsatt en pikant fransk brytning. Han försågs med en uppvaktning av kavaljerer eller lekfarbröder vars usla franska garanterade en daglig övning i svenska. Oscars bearnaisiska dialekt bidrog till språkförbistringen. Lemoine undervisade fortsatt i ”franska ämnen” men det gick trögt. Undervisningen i realämnena matematik m m sköttes av faderns adjutant Carl af Forsell (1783-1848). Han hade även en norsk lärare, prästen & tidningsmannen Niels Wulfsberg (1775-1852).

Lekarna kunde gå mycket våldsamt till och Oscar ansträngde sig att leva upp till familjeryktet av militär härdighet. Ett exempel från oktober 1811:

Kronprinsen hade tillåtit sin son att under Drottningholmsvistelsen få rida, men alltid i sällskap med någon av oss. För att roa honom uppdelade man sig i två partier, man gömde sig, sökte efter och förföljde varandra, med ett ord, lekte krig. Prinsen, som

³ Drottning H E Charlotta 1939: s. 637.

⁴ Drottning H E Charlotta 1939: s. 641-642.

⁵ Söderhjelm & Palmstierna 1944: s. 25.

ville undkomma en av oss (jag tror Forsell, adjutant hos kronprinsen), miste herraväldet över sin häst, som durkade med honom och kutade sig in i skogen, rusade emot en grov gren, som stötte emot den lille prinsen med sådan våldsamhet på högra sidan av bröstet, att han störtade till marken. Ditkommen i samma stund fann jag honom ligga avsvimnad i gräset. Man föreställde sig vår ångest! Återkommen till medvetande ville han icke tillåta att en läkare efterskickades, oaktat kontusionen var mycket svår och till och med blödde. »Vad tjänar det till, det är ju en bagatell, om pappa får höra det så stänger han in mig som en flicka, och så får jag inte rida mera.» Han hade tydligen smärtor, men nekade bestämt att låta hämta doktorn. Först sedan vi lovat att tåga med hela äventyret, tillät han att låta sköta sig, och behandlingen räckte i fjorton dagar.⁶

”Tillgången” till Oscar bevakades svartsjukt av hans franska omgivning ”herrar Lemoine, prinsens lärare eller snarare sköterska, Bonnefonds och Flichet, den ene sekreterare, den andre stallmästare hos kronprinsen” & trotjänaren Barbier. Oscar gjorde ett gott intryck på sina svenska kavaljerer men... ”Detta barn var av en mycket ömtålig och svag kropps-konstitution, men hade stor livlighet, intelligens och mycken hjärtats godhet, som fäste mig uppriktigt vid honom. ... Den lille prinsen hade ingen lust för studier, och hans lärare, Lemoine, var föga ägnad att ingiva honom den. Lemoine var i grunden beskedlig, mycket fäst vid sin elev, en smula poet, hade ytliga kunskaper, var ytterligt egenkär och lättstött och hade ännu framgång hos damerna.”⁷ Inte heller drottning Charlotta uppskattade vid närmare bekantskap Lemoine som konkurrerade med henne om Oscars gunst. Landshövding Mikael Anckarsvärd besökte hovet denna tid och förundrade sig:

Med lilla prins Oscar tycks man följa de gamla principer, som fördärvat alla våra prinsar. Man vräker på [honom] titlar och band. Gamla och höga ämbetsmän pussa på hand, man insöver honom i dans och nöjen från veckans början till veckans slut, då han efter min enfaldiga tanke borde gå på Karlberg med kadettuniformen och brottas med pojkarna.⁸

Oscars far lyssnade och tog åt sig av kritiken. Ht 1812 publicerades hans instruktioner om Oscars uppfostran i Post och Inrikestidningar.⁹ Det var ett manifest i upplysningstidens anda: Oscar skulle få en allsidig utbildning, försvenskas, utveckla manliga dygder & liksom övriga medborgare förkovra sig i ett yrke. I filosofernas anda kunde man inte bara krönas till regent. Man måste göra sig förtjänt av titeln också. Sverige har sedan dess ansträngt sig att utbilda dessa upplysta monarker.

Oscar försågs med en uppfostringsstat att genomföra utbildningsprojektet. Denna bestod av guvernör, informator, ämneslärare & kavaljerer. Guvernör blev diplomaten greve Germund Ludvig Cederhielm (1755-1841) som skulle vägleda Oscars i hans studier och lära honom uppträda offentligt. Cederhielm, sjuklig och allmänt omotiverad, har efteråt kritiserats för att fjäska i stället för att vägleda. Enligt drottning Charlotta lämnades Oscar vind för våg att uppfostra sig själv. Det är svårt att ta ställning till. Oscars schema var orealistiskt och planeringen stördes tid efter annan när han följde sin far på resor och visades upp för folket. Det är möjligt att Cederhielms erfarenheter låg för långt tillbaka i tiden för att längre vara relevanta. Han var en produkt av l'ancien régime, inte det nya medborgarsamhället. Hans roll

⁶ Löwenhielm 1927: del 1, ss. 58-59.

⁷ Löwenhielm 1927: del 1, ss. 58-59.

⁸ Söderhjelm & Palmstierna 1944: s. 21.

⁹ Karl XIV Johan. Instruktion. Post- och Inrikes Tidningar, nr 134, 1812-11-12.

kom i stället att fyllas av informatorn Nils Magnus Tannström (1777-1842) från kretsarna i Götiska förbundet. Tannström var son till en underofficer, fil mag i historia & filosofi, senare professor, religiöst lagd & intresserad av pedagogiska frågor. Oscars utpräglade nationalism och senare revanschism får väl tillskrivas honom. Bland ämneslärarna märktes J O Wallin (kristendom), Louis Lemoine (franska, latin, litteraturhistoria, m m), herr A Stål (engelska & tyska), Niels Wulfsberg (norska), ingenjör Nils Bovallius (matematik), Jöns Jacob Berzelius (fysik & kemi), Fredrik Westin (teckning), organist Magnus Stenman & överstelöjtnant Johan Byström (musik), Pehr Henrik Ling (värja). Merparten kavaljerer var 10 år äldre officerare: svenskar, normän & fransmän. De förefaller ha ansvarat för hans fysiska & militära träning. Fadern låg 1814 i fält men fick rapporter: ”Brevet från Stockholm säger mig att Oscar redan är en man, han är fem fot och två tum lång [168 cm]; hans sätt är naturligt och fint, hans uppträdande kyligt men nobelt, hans ansikte charmant och rösten manlig och angenäm.”¹⁰

Oscar åt middag med sin far tre dagar i veckan och redogjorde för sina framsteg. När fadern var på resor brevväxlade de. Oscar framstår i breven som osjälvständig, ängslig och mån om faderns gillande. Inledningsvis saknade han helt umgänge med jämnåriga. Detta påstås ha varit avsiktligt: ”Upplysningstidens filosofer, till exempel Rousseau och Diderot, ansåg att kungliga barn borde leva avskilda från jämnåriga. Nära umgänge med jämnåriga skulle undvikas, eftersom man beförde att det fanns risk att dessa kunde utöva ett dåligt, eller rent av fördärligt, inflytande på den unga kunglighets personlighet. Man fruktade också att vänskapsband knutna under barna- och ungdomsåren mellan den unge fursten och hans vänner senare skulle ge upphov till gunstlingsvälde.”¹¹ Det ständiga umgänget med vuxna gjorde honom lillgammal (=samtidigt intellektuellt brådmogen & känslomässigt omogen). Oscars hälsa verkar 1815 inte heller ha varit bra: ”Hans ansigt er gulblegt, hele hans figur er spinkel og rober kraftløshed og i hvad han siger spores ikke nogen aand.”¹²

Den 14:e (storförhöret), 15:e (konfirmationen) & 18:e (nattvardsgången) april 1815 konfirmerades Oscar av ärkebiskop Jacob Lindblom i närvaro av Karl XIII, drottningen, statsråden och ständsrepresentanter. Oscar klarade förhöret med glans: ”Alla voro djupt rörda, rentav hänförda av det sätt varpå han besvarade frågorna.” Det förefaller syfta på Oscars versifierade svar på frågan ”Vad är en kristen?” Den 20 april förklarades han ”vapenför” och avlade han sin tro- och huldhetsed till kungen, landet & lagarna. Uppfostringsstaten ersattes av en reguljär hovstat på 18 personer. Chef för denna var friherre (greve) Anders Fredrik Skjöldebrand (1757-1834; hovchef 1815-1823). Kavaljererna befordrades till kammarherrar. Undervisningen fortsatte i ungefär samma former. 1817 blev han myndig & den 14 juli det året satt han med på sin första konselj. Den 5 februari året därpå dog Karl XIII och Oscar blev kronprins. I samband med det fick han även en egen militärstab. Fadern kröntes i Stockholm den 11 maj & i Norge den 7 september. Oscar avgav vid båda tillfällena en tro- och huldhetsed. Sin lediga tid reste han runt på studiebesök i Skåne, Bleking, Västergötland, Värmland, Dalarna & Uppland där han besökte adelsgoods, fornnordiska sevärdheter, näringar, skolor & välgörehetsinrättningar. Vart han kom var det storartade hyllningar.

Oscar fick 1812-1819 ta emot en mängd militära hedersposter men hans militära utbildning & praktik är oklar. 1817 var han vice ordförande under ett sammanträde av landets krigsbefäl. Somrarna 1819, -20 & -21 förde han befäl över ett övningsläger. Han hade då avancerat till full svensk & norsk general och högste styresman för Artilleri-läroverket. Han fick även civila hedersposter: 1815, -18, -22 & -24 blev han kansler för lantbruksakademien och universiteten i Uppsala, Kristiania & Lund. 1815

¹⁰ Girod de l'Ain 1960: s. 165. [Brev från Jean Bernadotte till Desirée, 1814-03-08.]

¹¹ Sandin 2011: ss. 216-217.

¹² NFB 1888. [“En framstående norman vid prinsens besök i Kristiania 1815.”]

blev han hedersledamot av Krigsakademin och 1824 & -26 norsk överbefälhavare & svensk storamiral. Oscar närvarade vid sammanträden, höll tal, inspekterade verksamheten & lyssnade på föredrag.

Oscars uppväxt kan sammanfattas som smicker & hårda krav, men ingen kärlek. I breven till sin mor framstår han som konstant olycklig. Det har inte gått att hitta ett enda tillfälle då hans egna önskemål vägde tyngre än faderns. Jag har inte heller hittat några jämnåriga kamrater.

*

Ht 1819 & vt 1822 studerade Oscar på Uppsala universitet. Han togs emot med stora festligheter och bodde båda gångerna hos ärkebiskopen. Sammanlagda studietiden var tre eller fyra månader. Oscar följde föreläsningar i praktisk filosofi (Nils Fredrik Biberg), matematik (Jöns Svanberg), Historia (Erik Gustaf Geijer) & juridik|statskunskap (Lars Rabenius & Johan Gabriel Richert). Ytterligare ämnen (utanför universitetet) var kemi (Jöns Jacob Berzelius), militär strategi (Johan Lefrén) och tyska språket & litteraturen (Per Daniel Amadeus Atterbom). Mest intryck förefaller Oscar ha tagit av Geijer & Richert. Geijer var nationalist i Götiska förbundets anda. Richert var utilitarist i Jeremy Benthams anda. Fadern rekommenderade upplysningsförfattare som Voltaire, Montesquieu & Adam Smith som lämplig bredvidläsning. Det fanns en professur i statskunskap & vältalighet, den skytteanska professuren, som denna tid innehades av Olof Kolmodin d.y. med specialiteten romersk litteratur. Denne nämns dock inte i något sammanhang. Det viktigaste inslaget i Oscars utbildning var nog de samtal som förekom två gånger i veckan med särskilt inbjudna men dessa vet vi ingenting om.

Oscar deltog i sällskapslivet tillsammans med sina lärare, ämbetsmän & deras familjer men inte i studentlivet. Han dansade gärna, sjöng & spelade piano. Han hade en mjuk & behaglig framtoning. Det ledde ofta till missförstånd om vem han var. Omgivningen slogs av hur han obehindrat kunde växla mellan sällskapslivets ”vänlige, glade, nästan vänskapsfulle Oscar” och *kronprinsen* som nådigt tilltalade någon av sina undersåtar.¹³ Han hade ett väl utvecklat om än drastiskt skämtlytne. T ex tvingade han sina kavaljerer att under kemilektionerna ta lustgas för att han tyckte de betedde sig så roligt då. Ett av de mera komplicerade skämten var:

Kronprins Oscar hade en gång med en annan herre kommit i dispyt med hovfröken Hedda Wachenfelt, "en ganska hygglig flicka", som förivrade sig och blev häftig, varöver man mycket skämtade med henne. Hon hade nyss läst "Gefion". Kronprinsen lät en afton på hennes bord i hennes sovrum med fosfor rita versen: "Saktmodets lenhet är kraft, och tålmod svaghetens styrka", som just var citat ur grevinnan d'Albedyhlls "Gefion". Då hon lagt sig och släckt ljuset, stod den där med eldbokstäver.¹⁴

Den 13 april 1821 blev han allvarligt sjuk. Diagnosen var "frossa" vilket yttrade sig som hög feber & näsblod. Under sommaren återhämtade han sig på Bäckskogs kungsgård i Skåne som han arrenderade hela kronprinstiden 1819-1845. Efteråt drack han brunn. Som sällskap hade han bl a sin kammarherre Carl Gustaf Löwenhielm (1790-1858). Under sommaren anslöt sig Löwenhjelms hustru Jacqueline (1797-1839) med vilken Oscar misstänktes ha en förbindelse.

¹³ Silfverstolpe 1908: del 3; Ulvros 2007a: s. 76.

¹⁴ Silfverstolpe 1908: del 3; Söderhjelm & Palmstierna 1944: ss. 63-64.

Förhållandet mellan Löwenhielm och hustrun var inte bra och senare skilde de sig. Oscars lärare Atterbom fruktade 1821 det värsta:

”Prinsens sjukdom”, skriver Atterbom till Geijer, ”som varit ganska farlig, har nu förvandlat sig till frossa. Gud låte den ej åter bliva något annat, ty då har man det *värsta* att befara. Tillfrisknandet lär komma att gå mycket långsamt. Sannolikt skall emellertid den bittra kalken för *denna gången* besparas. Men jag fruktar att Sverige ändå får – förr eller senare dricka den. Jag har mörka aningar, dem jag bävar för att låta förvandla sig till *tankar*. Gud styre allt till del bästa! Konungen har varit – under de värsta dagarna av sin sons sjukdom – alldeles utom sig av oro. Han har stängt igen om sig, gråtit förtvivlat och gjort bön.”¹⁵

Oscars äktenskap hade diskuterats ända från barnsben men Oscar hade varit demonstrativt ovillig & påstås t o m myndighetsdagen ha utverkat en frist på fem år för att slutföra studierna. Skrämskottet 1821, om att han dragit på sig någon obotlig onämbar sjukdom, snabbade dock upp beslutet. Den 9 maj 1822 begav han sig på en kombinerade bildnings- & friarresa där han hade att välja mellan tre eller fyra kandidater. Resrutten var Stockholm-Köpenhamn-Hannover-Düsseldorf-Aachen-Amsterdam-Brüssel-Eichstädt (nära München)-Schweiz-Milano-Florens-Rom-Verona-Eichstädt-Dresden-Berlin-Hamburg-Köpenhamn-Stockholm. Sammanlagda tiden var 7 månader. Oscar var uttryckligen förbjuden att besöka Frankrike men träffade sin mor & moster Julie i Aachen, nära gränsen, och i Schweiz. I Eichstädt träffade han sin blivande hustru Josefina av Leuchtenberg (1807-1876). Modern tyckte han kunde ha gjort ett bättre val men det är oklart vad hon kritiserade. I Verona närvarade Oscar vid ”Den heliga alliansens” sista konferens. Han togs emot så pass hjärtligt av de där församlade kungligheterna & deras diplomater att han insåg faderns farhågor om en gustaviansk restauration vara historia. Oscar kunde även på plats jämföra Sverige-Norge med kungariket Förenade Nederländerna – ett motsvarande tvångsäktenskap 1815-1839 mellan Holland-Belgien-Luxemburg. Hans erfarenhet av de tyska småhoven är ofta citerat:

Den anda som råder i vårt sekel gör furstarnas yrke svårt, ty det är inte längre nog med att framställa en elegant silhuett när man satt sig på en tron eller att, när man befinner sig i ett sällskap, säga några plattheter som alla applådera; man måste kunna tala vetenskap med de lärda, taktik med militärer, yrkeskunnighet med olika yrkesmän - kort sagt strö ut sitt charlataneri i lika proportioner åt alla håll.¹⁶

Söderhjelm & Palmstierna (1944: s. 229) sammanfattar att för Karl Johan var kunglighet ett yrke, medan det för Oscar kom att bli mera av en scenprestation. Berggren (2012) har tagit citatet som titel till sin bok ”Från härskare till estradörer”.

¹⁵ Silfverstolpe 1908: del 2; Söderhjelm & Palmstierna 1944: s. 75. [Brev från Atterbom till Geijer., 1821-04.]

¹⁶ Söderhjelm & Palmstierna 1944: s. 229; Ulfsten 2007: s. 89.